

KUSTANTAMO HELMIVYÖ

JURI NUMMELIN
ETÄISTEN
LAAKSOJEN
KIRJAT

KIRJOITUKSIA LÄNNENKIRJALLISUUDESTA

Etäisten laaksojen kirjat

Juri Nummelin

Etäisten laaksojen kirjat

Kirjoituksia lännenkirjallisuudesta

Kustantamo Helmivyö
Turku 2024

Juri Nummelin: Etäisten laaksojen kirjat

ISBN 978-952-7469-59-0

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

Sisällysluettelo

Lukijalle 7

I Historiaa ja ilmiöitä

Lännenkirjallisuuden lyhyt historia 11

Nahkasukan väljähtänyt perintö 18

Villi länsi ei ole koskaan ollut entisensä 24

Kirjallisuuden antilänkkärit 35

Suomennettu ja suomentamaton lännenkirjallisuus 52

II Kirjailijaesittelyjä

Dorothy M. Johnson: The Man Who Shot Liberty Valance 69

Harvey Fergusson: Grant of Kingdom 80

Charles Neider: The Authentic Death of Hendry Jones 89

Alan LeMay: The Searchers 99

Max Evans: The Hi Lo Country 117

Michael Ondaatje: The Collected Works of Billy the Kid 167

Elmer Kelton: The Day the Cowboys Quit 140

Larry McMurtry: Lonesome Dove 150

Hernan Diaz: In the Distance 166

Naiskirjailijoiden länkkärit 174

Tom Lea: The Brave Bulls 202

Brian Moore: Black Robe 205

III Luontokirjallisuus

Luontokirjallisuuden ja yksinäisyyden klassikko 209

Muirin kävelypäiväkirja 1860-luvulta 218

Luonnonsuojelun etiikkaa lännen maisemissa 222

Erämaa merkitsee kaikkea eikä mitään 226

Naisten luontokirjallisuutta 1800- ja 1900-luvuilta 229

Lukijalle

Etäisten laaksojen kirjat käsittelee lännenkirjallisuutta, ja se lähestyy aihettaan korkeakirjallisuutena tai ainakin jonain sellaisena, joka ei ole viihdettä tai jota ei voi sellaiseksi tuomita. Vaikka korkean ja matalan välisten raja-aitojen on väitetty kaatuneen postmodernin myötä 1980- ja 1990-luvuilla, joissain lajityypeissä ne jäivät elämään, vahvimmin ehkä juuri länkkäreissä. Moni kirjallisuuden parissa työskentelevä tai muutoin kirjallisuutta laajasti seuraava ihminen niputtaa kaiken lännenkirjallisuuden pelkäksi ammuskeluksi, jonka lomassa naukkaillaan viskiä rassististen ja väkivaltaisten loukkausten lennellessä saluunassa.

Kyse on usein tietämättömyydestä, mutta myös ennakkoluuloista ja siitä, että lännenkirjoja ei ole koskaan hyväksytty kirjallisuuden kaanoniin. Tätä kirjallisuutta on Suomessa ehkä kaikkein eniten hyljeksitty, ja merkittävistä lajityypeistä korkeakirjallista länkkäriä on suomennettu kaikkein vähiten. Esimerkiksi muutoin heittopusseiksi jääneitä scifiä ja kauhua on suomennettu paljon enemmän. Tämä on sinänsä outoa, koska suomalaiset ovat muutoin aina rakastaneet länkkäreitä – rakkaus on vain kohdistunut elokuvaan ja sarjakuviiin. Innokaskaan länkkärifani ei välttämättä lue koskaan yhtään varsinaista lännenromania. Kuten lännenkirjailija Larry McMurtry sanoo: huonoimmassakin län-

nenelokuvassa on elementti, jota yhdessäkin kirjassa ei voi olla, nimittäin kuvia laukkaavista hevosista.

Kuten kaikissa lajityypeissä, länkkäreissäkin on paljon kirjoja, jotka sopivat sekä korkean että matalan kirjallisuuden puolelle. Osa tässäkin kirjassa esittelemistäni teoksista menevät kumpaankin – näin ainakin Alan LeMayn ja Elmer Keltonin romaanit. Osa kuitenkin kuuluu siihen lajityyppiin, jonka hahmotteli eri yhteydessä aatehistorioitsija Henry Nash Smith klassikko-teoksessaan *Virgin Land* (1950). Siinä Smith kirjoittaa, että on kaksi Länttä, ensiksi on arkipäivän, maanviljelyä varten kesytetty alue, sitten vasta on varsinainen Villi länsi, jossa kaikki seikkailut tapahtuvat. Tässä kirjassa käsitellään paljon juuri tuota ensin mainittua vaatimattomampaa, arkipäiväistä Länttä, joka usein on myös naisten tai ainakin perheen aluetta.

Se kuitenkin huomautettakoon, etten ole henkilökohtaisesti kiinnostunut kirjojen historiallisesta todennukaisuudesta. Esittelemäni kirjat ovat valikoituneet kirjallisten arvojen perusteella, ja tärkeämpää on jonkinlainen sisäinen totuudellisuus, näkyy se sitten tyyli-ssä tai henkilöissä. Lisäksi haluan todeta, että kirja olisi samalla konseptilla voinut olla ainakin tuplasti laajempi, ja esittelyn ansaitsevia romaaneja ja novelleja olisi helposti löytynyt lisää. Lännenkirjallisuus on aarrearkku.

Kirja on jaettu kolmeen jaksoon. Ensimmäisessä käyn läpi lajityypin historiaa ja laajempia ilmiöitä, toisessa

esittelen kymmenen artikkelin voimin kirjailijoita, joiden Villiin länteen sijoittuvia teoksia ei ole suomennettu (mukana on myös kaksi lyhyempää teosesittelyä), kolmannessa taas on muutama kirjoitus niin sanotusta luontokirjallisuudesta, joka kuuluu yhtenä alalajina laajempaan rajaseutua kuvaavaan kirjallisuuteen. Samat asiat saattavat tulla esille eri teksteissä, mikä ei toivotavasti lukijaa haittaa.

Kaikki tekstit ovat aiemmin julkaistuja, paria poikkeusta lukuun ottamatta. Juttusarja suomentamattomista länkkäriklassikoista ilmestyi Suomen Länkkäriseuran Ruudinsavussa vuosina 2019–2024. Pienet tekstit Tom Leasta ja Brian Mooresta julkaistaan tässä ensimmäistä kertaa.

Muita juttuja on julkaistu Kulttuurivihkoissa, Parnassossa ja Bibliophiloksessa, pari puolestaan Helsingin Sanomissa ja Turun Sanomissa. Kirjan avaava lyhyt historiakatsaus kirjoitettiin Länkkäriseuran suunnittelemaa näyttelyä varten Turun kirjamesuille vuonna 2002. Tekstit on uudelleenjulkaisua varten editoitu kevyesti. Ruudinsavun juttusarjaa varten sain Suomen arvostelijain liitolta apurahan, mistä kiitos.

Lukuiloja Suomessa tuntemattoman kirjallisuuden parissa!

Turussa marraskuussa 2024

Juri Nummelin

I

Historiaa ja ilmiöitä

Lännenkirjallisuuden lyhyt historia

Lännenkirjallisuudessa erotetaan usein toisistaan niin sanottu populaari länkkäri ja vakava, taiteellinen länkkäri. Edellinen on usein seikkailullista ja sijoittuu Yhdysvaltain 1800-luvun loppuun, kun taas vakava, taiteellinen lännenkirjallisuus voi sijoittua vaikkapa 1600-luvulle tai nykyaikaan eikä sen pääosassa ole seikkailu, vaan yhteiskunnan muutos tai ihmisten väliset suhteet tai se voi olla pelkkää luonnon kuvausta. Usein vanhempaan historiaan sijoittuvia kirjoja kuvataan termillä “frontier fiction”.

Vakava ja viihteellinen länkkäri syntyivät kuitenkin samaan aikaan, käytännössä saman kirjailijan teoksissa. Amerikkalaisen kirjallisuuden klassikko James Fenimore Cooper loi edellytykset kummallekin 1800-luvun alussa kirjoittamillaan romaaneilla, joista tunnetuimmat ovat Nahkasukka-sarjaan kuuluvat kirjat, kuten *Viimeinen mohikaani* (1826) ja *Ruohoaavikko* (1827). Cooperin teokset kuvasivat ristiriitaa luonnon ja siviilisaation välillä, mikä on ollut vakavan lännenkirjallisuuden keskeinen teema, mutta populaari lännenkirjallisuus sai niistä myös monia tärkeitä asioita, kuten sankarin ulkoisen kuvauksen ja juonet.

Cooperin jälkeen populaari lännenkirjallisuus syn-

tyi paljolti Euroopassa, sellaisten kirjailijoiden kuin englantilaisen Mayne Reidin, saksalaisen Karl Mayn ja ranskalaisen Gustave Aimardin toimesta. Samaan aikaan Yhdysvalloissa ilmestyi lukuisia niin sanottuja dime noveleita eli kymmenen senttiä maksaneita viikkoja, joissa seikkailivat rajaseudun naamioidut sankarit ja puoli-intiaanit metsästäjät, kuten Edward S. Ellisin Nopsajalka. Cowboyt eivät olleet näissä kirjoissa minkäänlaisia sankareita. Tärkeimpiä sankareita olivat Young Wild West ja Deadwood Dick, samoin Buffalo Bill, jonka loi itsekin Villissä lännessä seikkaillut Ned Buntline William Codyn juttujen pohjalta.

Vakava lännenromaani syntyi lopullisesti vuonna 1902, kun ilmestyi Owen Wisterin *Virginalainen*. Romaania on pidetty nimenomaan realisminsa takia käännteentekevänä kirjana. Lisäksi se teki cowboyta lännenfiktioin tärkeimmän sankarin. Wisterin rooli on tosin viime vuosikymmeninä haastettu ja nostettu esille muitakin nimiä.

Yksi edellytys lännenkirjallisuuden synnylle oli se, että Villin lännen aikakausi oli katsottu päättyneeksi. Ei ollut enää syytä valloittaa Länttä, vaan siitä saattoi jo kirjoittaa historiana, elettyinä menneisyytenä. Historioitsija Frederick Jackson Turner oli vuonna 1893 sanonut, että rajaseutua ei enää ole.

Wisterin jälkeisiä vakavia lännenkirjailijoita olivat 1920–1930-luvuilla muun muassa Eugene Manlove Rhodes, Harvey Fergusson ja Conrad Richter. Samaan

aikaan myös intiaaneja alettiin kuvata realistisemmin kuin aiemmin, esimerkkinä voi mainita vaikkapa Edgar Rice Burroughsin, jonka intiaaneja sympatisoivat romaanit *Intiaanipäällikkö* ja *Intiaanipäällikön kosto* ovat ilmestyneet suomeksikin. Myös naiset tulivat lännenkirjallisuuden sankareiksi, esimerkiksi Willa Catherin romaaneissa (*Antonia ystäväni*, 1918).

Samaan aikaan Wisterin jalanjäljissä syntyy myös pulp-lehtien eli kioskikirjallisuuden Villi länsi. Pulp-lehdet olivat lähinnä Yhdysvalloissa ja Englannissa julkaistuja halvalle paperille painettuja lehtiä, joissa ilmestyi suurimmaksi osaksi pelkästään fiktiota. Tätä lehtiin kirjoittivat monenlaiset senttarit, joko kymmeniä novelleja kuukaudessa takovat ammattilaiset tai muutama tarinaan jäävät kokeilijat.

Lehdet oli tarkoitettu luettavaksi yhden kerran ja sitten heitettäväksi pois. Osa kirjallisuudesta olikin tyystin unohdettavaa, mutta osa on kuitenkin saanut klassikon aseman. Ylipäätään on tunnustettu, että monet pulp-lehtien kirjoittajat käsittelivät vaikeita asioita monipuolisesti, vaikka heidän tarinoissaan korostuikin toiminta.

Pulp-lehtien aikakausi olivat 1910–1950-luvut ja niiden kultakausi olivat 1920–1940-luvut. Toisen maailmansodan jälkeen tulleet uudet viihdytysvälineet, televisio ja sarjakuvat, veivät niiltä lukijat ja ne muuttivat muotoaan tai lakkasivat kokonaan. Pulp-lehtien tärkeitä lännenkirjailijoita olivat muun muassa Clarence Mul-

ford, joka loi Hopalong Cassidyn, Max Brand, joka oli yksi tuotteliampia lännenkirjailijoita, ja Ernest Haycox, joka kirjoitti myös vakavampaa lännenkirjallisuutta, kuten vuonna 2023 suomennetun romaanin *Hyökkäys iltapäivällä*. Myös Suomessa suosittu Zane Grey kuuluu enemmänkin populaarin lännenkirjallisuuden piiriin, vaikka hän ei juurikaan kirjoittanut pulp-lehtiin. Louis L'Amour aloitti hänkin uransa pulp-lehdissä jo 1930-luvulla.

Pokkarit, pehmeäkantiset taskukirjat, korvasivat pulp-lehdet 1950-luvulla. Samalla viihteellisestä lännenkirjallisuudesta tuli synkempää ja realistisempaa. Kirjojen kieli normalisoitui – vanhan Villin Lännen tuntua ei haettu enää cowboy-slangista tai paikallisista murteista, vaan kirjailijoiden käyttämä kieli läheni yleiskieltä. Tyyli yksinkertaistui ja tuli lähemmäksi kovaksi-keitettyjä, hemingwaylaisia ihanteita.

Samalla kummatkin lajityypit lähestyivät toisiaan, kuten todistaa Jack Schaeferin *Etäisten laaksojen mies* eli *Shane* (1949; elokuvana 1952). Kirja kertoi yhtenä ensimmäisistä normaalin kioskilänkkäarin tarinan: salapeäinen mies saapuu pikkukaupunkiin, jossa kytee maanviljelijöiden ja karjankasvattajien välinen sota. Mies ottaa maanviljelijöiden puolen ja karjankasvattajat palkkaavat ammattitappajan. Tulee kaksintaistelu, jonka mies voittaa. Hän lähtee pois taakseen katsomatta. Schaeferin romaani on kuitenkin psykologisesti ja tyyllisesti korkeatasoinen.

Tärkeitä 1950- ja 1960-lukujen pokkarikirjailijoita olivat muun muassa Will Cook, Lewis B. Patten ja Gordon Shirreffs. Louis L'Amour on ajan kirjailijoista ollut suosituin, joskaan ei välttämättä paras. Aikakauden kirjat olivat synkempiä ja väkivaltaisempia kuin aiempien vuosikymmenten lätkkärät, ja sankarien moraalilla saattoi olla epäilyttävää tai vähintään huteraa. Kosto ja sen aiheuttamat jännitteet yhteiskunnassa nousivat kirjojen pääosaan. Väkivaltainen toiminta ei enää ollutkaan yksiselitteisesti oikein. On perusteltua sanoa, että monet 1950-luvun lännenromaanit – samoin kuin elokuvat – lähestyvät tunnelmissaan saman ajan rikoselokuvien synkeää film noir -tunnelmaa.

1960-luvun lopulla lätkkärät muuttuivat vielä kertaalleen. Vakavassa lännenkirjallisuudessa alettiin nähdä parodisia antilätkkäreitä (termi on tutkija Leslie Fiedlerin), kuten *Ragtime*stä tunnetun E.L. Doctorowin esikoisromaani *Welcome to Hard Times* (1960; elokuvana 1966) ja James Leo Herlihy'n *Keskijön cowboy* (1965; elokuvana 1969). Antilätkkärät ottavat aiempien populaarilätkkäreiden kaikki kliseet ja stereotyyppit ja liioittelevat niitä ja tuovat näin esille niiden absurdiuden. Absurdiuden vei äärimmilleen musta kirjailija Ishmael Reed kirjassaan *Yellow Back Radio Broke-Down* (1968), jossa sankari Loop Garoo Kid taistelee Helvetistä karannutta Drag Gibsonia vastaan.

Lännenmyyttejä purkivat myös monet Amerikan alkuperäisasukkaita edustavat kirjailijat, jotka pääsivät

esiin 1960-luvulla. Tunnetuin intiaanikirjailija on ollut N. Scott Momaday. Hän ja monet muut ovat käyttäneet kirjoissaan hyväksi alkuperäisasukkaiden omia myyttejä ja omaa käsitystä Villin lännen valloituksesta. Intiaanikirjailijoista voi nostaa Momadayn lisäksi esille Louise Erdrichin, Leslie Marmon Silkon ja James Welchin.

Pokkarilänkkäreissä taas näkyi italialaisten spagetti-westernien vaikutus. Se purkautui rajuna väkivallan ja seksin lisääntymisenä. Kirjoissa oli sellaisia sankareita kuin Sabata, Macho Callahan ja Nimetön Mies, jotka päästävät pihalle muita pahiksia ja välillä harrastavat seksiä. Tällaisia sarjoja tehtiin Suomessakin, esimerkiksi Kari Nenosen kirjoittamissa Hulkkos-kirjoissa. Usean kirjoittajan vetämä FinnWest-sarja taas panosti enemmän huumoriin.

Kaikkein kovimmat länkkärit tehtiin kuitenkin muualla kuin Amerikassa. Englannissa syntyi 1970-luvun alussa erityinen koulukunta ja kirjoittajapiiri, joita sanottiin Piccadilly Cowboysiksi – sen takia, että tekijät eivät olleet käyneet Piccadilly-aukiota kauempana lännessä. Näihin kirjailijoihin kuuluivat niin Terry Harnett, George Gilman, Laurence James kuin myöhemmin arvostettu rikoskirjailija John Harveykin.

Myöhemmin 1980-luvulla Larry McMurtryn, Cormac McCarthyn, Thomas McGuanen ja Edward Hoaglandin kaltaiset vakavat kirjailijat kuvasivat Villiä Länttä kriittisesti ja turvautumatta vanhoihin romanttisiin

Lännenkirjallisuus on vakavaa kirjallisuutta, väittää Juri Nummelin *Etäisten laaksojen kirjoissa*, johon on koottu hänen westernejä koskevia tekstejään.

Etäisten laaksojen kirjojen rungon muodostaa kymmenen suomentamatonta lännenkirjallisuuden klassikkoa käsittelevää artikkelia. Niiden lisäksi Nummelin esittelee muun muassa 1960- ja 1970-lukujen revisionistista lännenkirjallisuutta sekä länkkärien suomennoshistoriaa. Kirjan kolmannessa osiossa saadaan nippu amerikkalaista luontokirjallisuutta käsitteleviä tekstejä, joissa niin ikään liikutaan rajaseudulla. Nummelinin käsittelemiä kirjailijoita ovat muun muassa Hernan Diaz, E. L. Doctorow, Dorothy M. Johnson, Alan LeMay ja Larry McMurtry. Filmatisointien kautta Nummelin käy läpi myös lännenelokuvaa.

Etäisten laaksojen kirjoista muodostuu Suomessa liki tuntemattoman kirjallisuudenlajin historia, ja se tarjoaa kätevän lukulistan sille, joka haluaa tutustua laajemmin vakavaan, korkeakirjalliseen länkkäriin.

ISBN 978-952-7469-59-0

**KUSTANTAMO
HELMIVYÖ**

Kannet: JT Lindroos
Zeynep Sude Emekin valokuvasta

9 789527 469590